

SAMUEL RINTA-NIKKOLAN NUOTTIKIRJA

Vuonna 1891 luovutti Kaarlo Spjut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanperinnearkistoon Oulusta välittämänsä 20 vihreänharmaata lehteä sisältävän käsikirjoituksen. Tämä 1700-luvun ja seuraavan vuosisadan vaihteen kansanomaisia soitinsävelmiä sisältävä *Rinta-Nikkolan nuottikirja* julkaistiin vuonna 1893 Ilmari Krohnin toimittamana Suomen Kansan Sävelmien kolmannessa jaksossa.¹

Ilmajokelainen talollisen poika, torppari ja räätäli *Samuel Rinta-Nikkola* (2. 12. 1763—31. 3. 1818) oli piirtänyt osittain omaa merkintätapaa käyttäen nuottikirjaansa viululla soitettavia polksävelmiä, mitkä kuuluvat kansansävelmistömme kehittyneimpiin näytteisiin. Muutamiin sävelmiin hän liitti huomautuksia, jotka viittaavat niiden käyttöön perinteellisissä läntisissä häämenoissa.

Samuel Rinta-Nikkola harrasti mystikkojen kirjallisuuteen kiinnostuneena etenkin hengellisten teosten kopiointia aiheuttaen poikkeuksellisilla mielipiteillään harmia paikallisille kirkonmiehille. Tämä ututtera, kirjallisuudesta, musiikista ja ruotsin kielestä kiinnostunut käsityöläinen kopioi vuosina 1794—1805 kaikkiaan 32 kirjaa, so. 14 eri teosta, joissa on yhteensä 576 arkkia eli 4608 sivua. Luetteloon kuuluu mm. kuusi Jacob Böhmen teosta.² Varsinaista käännöstyötä Rinta-Nikkola suoritti vähemmän.

¹ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 68. osa.

² J. O. I. RANCKEN *Om en religiös rörelse i södra Österbotten på 1700-talet. Suomi 1855.*

Säilyneessä nuottikirjassa on kaikkiaan 94 sävelmää, mutta alkuperäisestä niteestä lienee irronnut viimeisiä lehtiä, sillä sen kirjoittaja on merkinnyt numeron 48 kohdalle huomautuksen *N:o 100 on melkein sama nuotti*. Käsikirjoituksen sivuille on piirretty pelkästään 1700-luvun Ruotsi-Suomen suosituimpaan seurataansiin, polskaan, kuuluvaa sävelmistöä, minkä Samuel Rinta-Nikkola esittelee kokoelman alkuun kirjoittamillaan riveillä seuraavasti:

Nuotti Kiria
Eli

Muutammat yxinkertaisesti ylös = ia muistoxi heitetyt Polskat, niyn kujn ne meidän paicka = kunnisamme ovat enämmän ennen kujn tällä ajaalla tulleet spelatuxi; Ehkä ne wanhimmatkin Nuotit ovat kyllä hyviä ia koreit, koska ainoastans ne tulevat taitavan ia harjaanduneen käden kautta spelatuxi.

Wuonna 1809. Samuel RindaNickola

Näiden rivien mukaan sävelmät ovat siis Suupohjan kansanperinnettä. Nuotinmerkintä perustunee kuitenkin valtaosaltaan kopiointiin. Tätä olettamusta tukee kaksi poikkeukselliseen kirjoitustyöhön viittaavaa huomautusta: *Tämä vjmmäinen Rebrisi 28 Polskasa on ylös pandu Samuel RindaNickolalda* (n:o 28) ja *Jälkimmäinen Rebrisi eli osa ylös otettu Samuel R. N. paremmin sopivana* (n:o 65). Omaperäisen merkintätavan perusteella voimme pitää myös alkuperäisten kirjaanpanojen suorittajia työssään maallikkoina, mistä nuottikirjoituksessa esiintyvät virheet ja epä johdonmukaisuudet ovat osaltaan todistuksena.

Vaikka Rinta-Nikkola unohti ilmoittaa, mille soittimelle hänen polskansa olivat tarkoitettut, niin varmaa on, että kyseessä on viulumusiikki. Perimätiedon mukaan hän oli itse viulunsoittaja.¹ Saman soittimen käsittelyyn viittaavat myös hänen sanansa *koska*

¹ Kirjoittajalle kertoi Fredrik Risku (s. Ilmajoella v. 1870) Kaskisissa v. 1947. Ilmajoen Yrjö Honkavaara (s. 1884) kertoi v. 1947, että perimätiedon mukaan Samuel Rinta-Nikkola oli purjehtinut merillä kielitaitoisena »seilimaakarina».

ainoastans ne tulevat taitavan ia harjaanduneen käden kautta spelatuxi (nimilehti), *Irrallinen veto windildä otetan aldilda muolla paitzi N:o 2 tykönä* (n:o 8) ja *Toinen sormi altisa pidetän oikiasa tilasans 2 Rebrisissä* (53).¹ Viulumusiikkiin viittaa lisäksi sävelmien sävelikkö eli ambitus, mikä on pienen oktaavialan g:stä kolmiviivaisen oktaavialan d:hen tai sitä suppeampi. Viulun g-kieltä matalampaa säveltä tarkoittavaa nuottimerkkiä kokoelmaan ei siis sisälly.

Useat seuraavista, nuottikirjan lehdiltä poimituista nimistä ovat paikallistettavissa sen aikaiseen Suur-Ilmajokeen:

Samuel RindaNickola (nimilehti sekä
n:ot 28, 42, 65 ja 88)
Pringar (n:o 9)
Hullu Sakari (7 ja 8)
Hendrikin Polska (13)
Aleksanteri Könni (16)
Pakana Juha (17)
Eliaxen speli (23)
Kamari Maija (26)
Matts Näsi (29)
Elia (31 ja 32)
-lan Lijsan bolsk (34)
Kahman Anti (35)
Kouon frouva (51)
Johans Ylinickola (55)
Könnin faari (58)
Salom. Saartenoia nurmoos (64)
Jacob Könni (66)
Mickell Bringar (67)
Kirckoherra Wegelius (68)
Pulkilan plotin bolska (75)
Kopsin Jonas (83)
Klockar Samuel Dikström (84)
Mats Moyröö (91)

Vaikka monet näistä henkilönimistä on lisätty jälkikäteen, niin ne ovat ilmeisesti kaikki saman kirjoittajan merkintöjä.

¹ Viulun e-kieltä kutsutaan kansanomaisessa kielenkäytössä »kvintiksi» eli »vintiksi» ja a-kieltä »altoksi» eli »altiksi».

Kahteentoista sävelmään kuuluvat mielenkiintoiset lisänimikkeet:

- Nuorten miesten peli (1)
- Morsianspeli pijkans kansa (4)
- Wanha harmaa, eli harmaa-päiden peli, koska he nuorta miestä hyppyyttävät (14)
- Koskas Pijka Poijan tieltä (18)
- Närböläisten braa peli (21)
- Yxi kaunis papillinen Polska (27)
- Nuoren waimon peli (30)
- pirun polska (39)
- Varpuisen weisu (48)
- Wanhan harmaan kumppani N:o 14 (49)
- Lampaan bolska (70)
- Herttiginnan peli (85)

Numerot 1, 4, 14, 30 ja 49 ovat entisiin skandinaaviin häätapoihin kuuluvaa seremoniamusiikkia.

Eräs perinnäisen hääkarkelon näkyvimpiä kohokohtia olivat morsiuskruunun poistoon liittyvät neljä tanssivaihetta, missä naimattomat pyörittivät nuorikot jäähyväisiksi ja naineet tervetullijaisiksi. Tätä »kruununpudotusvaihetta» tarkoittivat Ruotsissa sanat *dansa bruden (brudgummen) bort*, maamme suomenkielisillä paikkakunnilla *hää-, ryyppy- ja loppuringit, piirit* sekä Pohjanmaan ruotsinkielisellä rannikkoseudulla *dansa kronan av bruden, dansa brudparet ifrån sig* tai lyhyesti *ringarna*. Edellinen eli jäähyväisvaihe suoritettiin tanssimalla *poikain rinki* ja *flickain rinki*, so. kaksi erillistä kaksoistanssia, joissa marssien suoritettua esitanssia seurasi parittain tapahtuva pyörötanssi. Edelliseen tanssiseremoniaan Rinta-Nikkola liitti sävelmän *Nuoten miesten peli* (n:o 1), mitä soitettiin myöhemmin tavallisena soitinsävelmänä nimillä *pirunpolska* ja *koko maailman polska*, ja jälkimmäiseen sävelmän *Morsianspeli pijkans kansa* (n:o 4).

Eräessä vuonna 1889 julkaistussa eteläpohjalaisten häätapojen kuvauksessa¹ kerrotaan, että aterian jälkeen »on päästy näiden

¹ Häätapoja Etelä-Pohjanmaalla. KAIKU n:o 28/1889.

Polska n:o 1 soitettiin morsiuskruunun poistoon liittyvän naimattomien miesten jäähyväistanssin yhteydessä ja polska n:o 4 vastaavasti tyttöjen tanssin yhteydessä. Sävelmät ovat Rinta-Nikkolan merkintätavan osalta perussävellajina pitämässä D-duurissa.

häiden ydinaikaan. Nuori pari alkaa tanssin» ja »pyörii kolme polskaa keskenään». Eräs ensimmäisen häpäivän kohokohdista on edessä käytässä ns. »flickain rinkiin». »Kaikki tytöt mitä paikalla on, kokoontuvat eteiseen ja valitsevat parin, nyt alkavaan rinkitanssiin.» Morsiuspari kiertää tanssivuossa vierekkäin marssien ja kumartaa joka kierroksella ovea kohti. Ensi kierroksella ei kukaan yhdy mukaan. Sen jälkeen parijono kasvaa joka kierroksella yhdellä, kädestä kiinni pitävällä parilla, kunnes kaikki halukkaat ovat kehässä. Tämä pysähtyy siten, että morsiuspari jää seisomaan soittajien kohdalle. Nämä virittävät nyt »polskan tahdin», ja ylkämies pyörähtää lyhyen polskavaiheen morsiamen kanssa ja poistuu. Morsian tansittaa karkelon keskeisenä henkilönä ensin yksitellen kaikki tytöt, sitten kaksittain ja kolmannella erää kolme tyttöä kerrallaan. Alkoholijuomaa tarjotaan tämän päätteeksi kaikille tanssijoille kolmesti, jolloin sen nauttijat joka kerralla

panevat rahalahjansa käsillä olevalle tarjottimelle. »Nyt kokoontuvat kaikki yhteiseen piiritanssiin, josta morsiamen kruunusta otetaan pois osa, jota nimitetään 'kunnian kruunuksi'. Tällä koettaa sitten morsian ummistetuin silmin koskettaa jotakin työstä, merkiksi muka kuka ensiksi morsiameksi tulee. Sitten nostetaan morsian.»

Samana iltana on vielä »poikain piiri», mikä on samanlainen, tällä kerralla sulhaseen kohdistuva seremonia.

»Toisena hääpäivänä edelläpuolenpäivän tanssitaan taas polskaa, sillä se, piiritanssia lukuunottamatta, on ainoa tanssilai. Nyt, samoin kuten eilen, tanssitetaan nuorta paria 25 pennin erestä, ehkäpä enemmänkin, jos wiinaa oikein mieli tekee.» Ruokailun jälkeen jatketaan tanssimalla »akkain piiri» ja pian sen jälkeen »äijäin piiri», jotka olivat liikunnaltaan samanlaisia kuin edellisen päivän »piirit».

Näihin jälkimmäisiin eli naineiden rinkitansseihin, joita esim. Lapväärtin ja Tjöckin pitäjissä nimitettiin yksinkertaisesti »toisen päivän polskiksi» (*annindagspolskorna*), liittyi useinkin vapautunutta ilonpitoa ja pilailua. Tämä saattoi päättyä taianomaisiin »retkiin» saunaan ja karjasuojiin eli niihin paikkoihin, mihin vastaviihtyn aviovaimon päivittäiset askeleet tulevat johtamaan. Tällainen naineiden karkelon päättävä ketjutanssvaihe suoritettiin yhteinäisenä jonona käyden, mihin siitä käytetyt nimetkin *koukkurinki* eli *krokdans* ja *pitkätanssi* eli *långdans* viittaavat.

Rinta-Nikkolan nuottikirjasta löydämme myös kahdelle jälkimmäiselle »hääringille» nimikkosävelmät. Niinpä »akkain rinki» tuli tanssia sävelmällä *Nuoren waimon speli* (n:o 30)¹, minkä myös

¹ Saman sävelmän toisintoja ovat v. 1806 päivätyn A.J. STAREN nuottikirjan n:o 54 ja kansansoittaja Emil Riskulta (s. 1880) Kauhajoella tallennettu »Kruununpudotuspolska». Oskari Merikanto on liittänyt Rinta-Nikkolan toisinnon sovittamaansa sävelmäpotpourriin.

The image shows a handwritten musical score on five staves. At the top left, it is numbered '30.' and titled 'Pöytä. 19.'. The main title is 'Nuoren Waimon Speli.' written in a cursive hand. The score includes various musical notations such as treble clefs, time signatures, and dynamic markings like 'Trio. 3 ofa.' and '4 ofa.'. The handwriting is dense and characteristic of 17th-century manuscript notation.

Naineet naiset tanssittivat eilisen morsiamen tervetulleeksi omaan »säättyensä». Tähän tavanomaista laajempaan. G-duurissa käyvään toisintoon kuulune 2—3 eri sävelmää.

ruotsalainen sävelmäperinne tuntee¹. *Wanha harmaa eli harmaa-päiden speli*, koska he nuorta miestä hyppyyttävät (n:o 14) ja *Wanhan harmaan kumppani N:o 14* (n:o 49) kuuluvat neljännen tanssivaiheen eli »äijien ringin» musiikkiin. Jälkimmäinen sävelmä on ollut Suomessa soitin- ja laulutaisintoina niin laajassa käytössä, että kansansoittajat ovat nimenneet sen »yleispolskaksi». Ruotsalaisen perinteen mukaan sävelmä liittyi häiden soitutanssiin, joka kerrotaan aikoinaan tanssitun mm. Eerikki XIV:n (1560—68) kruunajaisissa. Siellä sävelmästä käytetään nimiä »fackeldans», »prin-

¹ Ks. esim. SVENSKA LÅTAR Närke. n:o 293 ja J. BAGGE 76 Polskor från Östergötland, n:o 2.

Aviomiehet tanssivat vastavihtyn ylkämiehen tervetulleksi omassa »äijien ringisään», jolloin soitettiin »harmaa-päiden peli». Edellinen sävelmä on merkitty G- ja jälkimmäinen D-duuriin.

senspolska», »skräddarepolska» ja »all världens polska» sekä Suomessa nimiä »brudpolska», »kära hjärtandes herre» (sävelmään seipitettyjen sanojen mukaan) ja »yleispolska».

Ainoa Rinta-Nikkolan nuottikirjan tavanomaisista polskista muotorakenteen osalta jyrkästi poikkeava sävelmä on *Lampaan bolska* (n:o 70), mikä käsittää teeman ja sen kolme välittömästi seuraavaa, yhä pienemmissä kestoarvoissa käyvää variaatiota. Teeman yhteyteen on kirjoitettu ilman selventävää tavutusta seuraava runonsäkeistö:

Yksi kaxi kolme neljä, anna iloinen olla,
 koska suru tule, anna hänen mennä.
 Barmat ne laulaa, neljä hjirtä hyppele,
 kissi lyöpi Trummun päälle, koko majlma pauhaa.

70. Polska. Lampaan polska. W. Rinta-Nikola.

Yksi kaksi kolme neljä, anna iloisen olla, kun suru tulee, anna hänen mennä.
 Kissa lyö rumpua, neljä hiirtä tanssaa, mehiläinen laulaa, koko maailma pauhaa.

Lampaan polskan sanojen ja sävelmän juuret ovat kansainvälisessä perinteessä.

Vuonna 1953 tallensin Nivalassa samasta, lapsen viihdyttämi-
seen käytetystä laulusta toisinnon,¹ minkä sävelmä on rytmiltään
edellistä selvemmin kolmivaihtoinen:

Yksi, kaksi, kolme neljä, anna iloisen olla.
 Kun suru tulee, anna hänen mennä.
 Kissa lyöi rumpun päähän, neljä hiirtä tanssaa,
 mehiläinen laulaa, koko mailma pauhaa.

Laulun melodialla on myös kansainvälisiä sukulaisia, joista
mainittakoon tunnettu messusävelmä »Agnus Dei» sekä Corellin
»La folian» ja Max Bruchin »Kol Nidrein» teemat.² Toivo Kuulan
pianosovitus »Lampaan polska» (opus 37, n:o 3) perustuu Rinta-
Nikkolan käsikirjoitukseen.

Tämä »variaatiopolska» jää seuraavan suppean sävelopillisen
selostuksen ulkopuolelle. Muut 93 sävelmää ovat rytmiltään tyypil-
lisiä kolmitasaisia eli ns. poloneesirytmisiä polskia, joille suh-
teellisen pienet kestoarvot tuovat eloisan lisän. Iskualoista on 43 %
joko nelisäveliä tai daktyylejä:

¹ Lauloi Matti Tyhtilä (s. 1915); oppinut sen isoisältään Jaakko Karjaluoto-
Tyhtilältä. Kirjoittaja tallensi lisäksi samaa sävelmää käyttävän mutta eri sanoin
esitetyn kiuruveläläisen toisinnon. Ks. myös S. J. Ahlholmin (Wald. Castrén) sävel-
mämuistiinpanoa Reisjärveltä v. 1886 (SKS:n kansanperinnearkisto) ja SULO HALT-
SONEN Kissat rumpua lyövät, Kaukomieli VII/1935.

² Ks. lisäksi FRANZ M. BÖHME Geschichte des Tanzes in Deutschland II, n:o 120.

Spondee (b)	34,5%
Nelisävel (h)	22,0%
Täysipitkä (a)	21,2%
Daktyyli (e)	21,0%
Sekalaiset	1,4%

Alkupitkä iskuala (c) on siis harvinainen, mikä on tunnusomaista myös samanaikaiseen A. J. Staren nuottikirjaan sisältyville polkasävelmille.¹

Jos vertaamme näitä Suupohjan polskia vastaaviin ruotsalaisiin sävelmiin, löydämme iskualojen laadun perusteella niille läheisiä polkasävelmiä etenkin maan eteläisten maakuntien kuten Skoonen, Blekingin ja Smoolannin sekä Gotlannin ja Öölannin saarten perinteestä. Viitattakoon tässä vain ohimennen siihen vilkkaaseen, meritse tapahtuneeseen taloudelliseen kanssakäymiseen, mikä vallitsi varsinkin 1700-luvulla Pohjanmaan ja toisaalta Gotlannin ja Kalmarin seudun välillä.

Polskat tahditetaan tavanomaisessa nuottikirjoituksessa kolmen tihentyneen iskualan ryhminä. Tämä erilaisten iskualojen ryhmittäminen tahdeittain on niin rikasta, että olen poiminut mainitusta nuottikirjasta 67 rytmiltään erilaista tahtia.² Tavallisimpia tahtityyppejä ovat prosenttimäärin lueteltuna:

h a a	11,4	b h a	3,2
h b b	7,8	h h b	2,9
b b b	6,9	h h h	2,9
e e b	6,8	e a a	2,7
e b b	5,5	b h b	2,4
a b b	3,7	h b a	2,3
b e a	3,4	e h b	2,0
e e a	3,4	h e b	2,0

Poikkeuksellinen etumerkistön käyttö on Rinta-Nikkolan nuottikirjoituksen omaperäisin piirre. Varsinkin kokoelman alkupuol-

¹ Otto Anderssonin mukaan tämä vuodelta 1806 oleva kokoelma edustaa Turun seudun sävelmäperinnettä. *BARGE Årsskrift VIII—XI*, s. 31.

² E. ALA-KÖNNI *Die Polska-Tänze in Finnland*, s. 119.

lella hän on usein viulunsoittajana pitänyt D-duurin sävelikköä perusasteikkona, mikä ei kaipaakaan etumerkistöä. Sen mukaan d-mollisävelmissä viivastolle kuului ennen muuta viidennelle viivalle tasoitusmerkki, minkä asemesta hän käytti alennusmerkkiä. Lisänä saattaa olla kolmanteen väliin piirretty ylennysmerkki. Neljänteen väliin sijoitettu alennusmerkki korvaa toisinaan c-mollin ja viidennelle viivalle kirjoitettu alennusmerkki F-duurin etumerkistön. G-duurilta puuttuu toisinaan etumerkistö, kun taas a-mollisävelmät on ennakoitu alkuperäiselle periaatteelle uskollisena viidennelle viivalle kuuluvalla alennusmerkillä ja toiselle viivalle sijoitetulla ylennysmerkillä.

Selviytyäkseen nuottimerkinnän osittaisesta epä johdonmukaisuudesta kokoelman julkaisija on tarpeettomasti transponoinut kaikkiaan 30 sävelmää (n:ot 1—4, 7, 11—13, 15—18, 20—22, 25—26, 32—34, 40, 45, 48—50, 52, 63, 65—66 ja 68) suurta sekuntia matalammalle eli korvannut D — d-muunnossävellajit C-duurilla ja c-mollilla.

Kokoelman polskista on noin 66 % duurisävelmiä, 31 % mollisävelmiä ja 3 % kummassakin sävelsuvussa käyviä. Kaikkien Suomesta tallennettujen soitinpolskien osalta vastaavat luvut ovat likimäärin 75 % — 23 % — 2,5 %, joten mollisku on selostettussa nuottikirjassa selvästi suositumpi. Viulumusiikin keskeiset sävellajit ovat hallitsevia, sillä numeroista on D-duurissa 34 %, d-mollissa 20 % ja G-duurissa 16 %.

Käytettyjen sävelikköjen laajuuden ja aukollisuuden vuoksi on vaikea määritellä kussakin tapauksessa niiden tonaalinen yleisävy. Plagaali ulottuvuus osoittautuu kuitenkin autenttista selvästi yleisemmäksi. Ambituksen matalimpana sävelenä on tavallisimmin d¹ (31 %), a (26 %) tai g (26 %) ja ylimpänä h² (45 %) tai a² (35 %).

Viivaston alkuun kuuluva, tahtiosoituksen näyttävä murtoluku on merkitty ensi kerran vasta n:on 83 kohdalle.

Sävelmäsäkeet ovat joko kolmi- tai kuusi-iskuisia. Objektivista säe-erittelyä ei voida suorittaa, sillä usein jää tulkinnanvaraiseksi, onko kysymyksessä yksi kuusi-iskuinen vaiko kaksi erillistä kolmi-iskuista säettä. Säeryhmien rajat ovat sen sijaan lopukkeiden ja ja kertausten perusteella selvät. Tavallisin sävelmärakenne on kahden säeryhmän mitta:

Kaksisäeryhmäisiä	59	polskaa
Kolmisäeryhmäisiä	16	»
Nelisäeryhmäisiä	13	»
Viisisäeryhmäisiä	4	»
Seitsensäeryhmäisiä	1	»

Nelisäeryhmäiset polskat koostuvat useimmiten kaksisäeryhmäisestä melodiasta ja sen tuntuvasti muunnetusta kertauksesta. Laajimmat polskat lienevät sen sijaan sävelmäketjuja. Parillinen rakenneperiaate hallitsee aineistoa, sillä vain yksi ainoa sävelmä (n:o 63) on kahdenpuolinen lauseke.

Samuel Rinta-Nikkolan nuottikirjaan sisältyy paljon sävelmiä, joille on vaikea löytää vastaavia toisintoja muusta polska-aineistosta.

Nykyään kokoelman sävelmiä soitetaan säveltäjien Oskari Merikannon, Toivo Kuulan, Eino Linnalan ja Eino Rautavaaran sovituksina, mutta tämä raikas kansanmusiikkimme laji tarjoaa edelleenkin musiikin viljelylle sopivaa ainesta.

Erkki Ala-Könni